

پاره‌ای از ویژگیهای گویش سبزوار

احمد شفانی

شهر سبزوار یکی از شهرهای نسبتاً بزرگ، مهم و قدیمی استان خراسان است که در فاصله تقریباً ۲۴۰ کیلومتری غرب شهر مشهد مقدس قرار دارد. روزگاری این شهر مرکز مهم سیاسی و مقرر حکمرانی سرداران (۷۲۱-۷۶۷ هـ. ش.) بود. این شهر قدیمی تاکنون دوبار در معرض کشتار و نهب، غارت و تخریب قرار گرفته است. نخستین بار حمزه پسر آذک در سال ۳۰۹ این شهر را ویران و با خاک یکسان ساخت و سکنه آن را که بالغ بر سی هزار تن بود از دم تیغ گذرانید. در سده هفتم هجری نیز هجوم و ایلغار قبایل مغول بار دیگر سبزوار را به ویرانه‌ای خالی از سکنه مبدل ساخت.

پس از هجوم اقوام مغول، به تدریج بسیاری از اهالی روستاهای اطراف به سبزوار روی آورده، در آن سکونت گزیدند. به احتمال قوی نیاکان اهالی سبزوار کنونی نیز همین مهاجرین روستایی بوده‌اند که مدتها ویژگیهای زبان خود را بنا بر طبیعت روستایی خود حفظ کرده بوده‌اند. این ویژگیهای آوایی، لفظی، صرفی و نحوی هنوز هم تا حدود زیادی بین اهالی ساده شهر برجای مانده است. از گذشته این گویش هیچ سند کتبی در دست نیست. تنها در حدود ۹۰ سال قبل شاعری با تخلص فیاض اشعاری به این گویش سروده که در میان اهالی شهر رواج دارد. در زمان ما آقای اخوان شاعر سبزواری نیز اشعاری به این گویش سروده است. آنچه در زیر می‌آید مبتنی بر اطلاعات نگارنده است که خود اهل سبزوار است و دوران کودکی و تحصیلات ابتدایی خود را در آنجا گذرانیده و از گویش آن اطلاعات نسبتاً کاملی دارد.

bādum	بادام
šum	شام
qolum	غلام

موارد استثنا کلماتی است که در گویش سبزوار، یا به دلیل ویژگی ادبی و یا به دلیل منشأ عربی و ترکی داشتن کاربرد ندارد: فغان، برآن، نالان، اعلان، شتابان، داستان، خان... رام، نام، دام، ادغام، ازدحام، کام، گام، اعلام، ادغام....

۵. کلماتی که در فارسی نوشتاری به دو صامت ختم می گردند در سبزواری با صامت + مصوت + صامت پایان می یابند:

aber	ابر	aser	عصر
zoher	ظهر	ater	عطر
narom	نرم	garom	گرم

و البته در کلمات ویژه زبان ادبی که در گویش به کار گرفته می شوند این قانون دیده نمی شود:
اجر، فجر، قدس...

۶. پدیده جالب مهم و فراگیر آوایی دیگر در گویش سبزوار عبارت از تبدیل مصوت a به e بر حسب استعمال کلمه در حالت بسیط، جمع، مشتق، مرکب، و یا ترکیب است. ما در اینجا چند کلمه ساده «بد، خانه، خبر، دفتر، کبوتر و شلغم» را انتخاب کرده و تغییر تلفظ و تبدیل a به e در آنها را در حالت جمع، اشتقاق، تشکیل کلمه مرکب و ترکیب اضافه ای در جدولی نشان داده ایم.

جدول تغییرات آوایی مصورت a در گویش سبزوار

تلفظ در گویش سبزوار	حالات مختلف کاربرد کلمه
bad	بد ساده
xana	خانه
xebar	خبر
daftar	دفتر
kaftar	کبوتر
šelqam	شلغم

bedâ	بدها	جمع
xene (h) â	خانه‌ها	
xeberâ	خبرها	
defterâ	دفترها	
kefterâ	کیبوترها	
šelqemâ	شلغمها	
bedi	بدی	مشتق
xenegi	خانگی	
bâxebar	باخبر	
defteri	دفتری	
kefteri	کیبوتری	
šelqemzâr	شلغمزار	
bedbaxt	بدبخت	مرکب
xenexorâb	خانه‌خراب	
xeberčîn	خبرچین	
defterdâr	دفتردار	
kefterbâz	کیبوترباز	
šelqemkâr	شلغمکار	
	اشتراک در ترکیب اضافه‌ای	
kâr-e bad	کار بد	
xaney' mâ	خانه‌ما	
xebar-e xoš	خبرخوش	
daftar-e modir	دفترمدیر	
kaftar-e xenegi	کیبوترخانگی	
šelqam-e dorost	شلغمدرشت	

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

می شود: to kay ameyeyi? (تو کی آمده‌ای؟)
 کنایهٔ پرسشی مربوط به مکان «کجا؟» است که در گویش سبزوار koj می شود:
 be koj mēri? (به کجا می روی؟)، de koj biyi? (در کجا بودی؟)
 کنایهٔ پرسشی مربوط به چگونگی «چون؟» و «چطور؟» است که در گویش سبزوار فقط به
 شکل «چی جور؟» (či jur) دیده می شود:
 hâlet čijure? (حالت چطور است؟)
 از مبهمات مربوط به اشخاص و اشیاء در گویش سبزوار «بعضی» در شکل ba'ze بکار
 می رود:

ba'ze âdema (بعضی اشخاص یا آدمها)، ba'ze čizâ (بعضی چیزها).
 از مبهمات مربوط به چگونگی فقط «جوری» در شکل yek jurê دیده می شود:
 yek jurê veraš endaxtom (طوری او را راه انداختم).
 از مبهمات مربوط به کمیت نیز «کمی» در شکل yek kamê، و «بسیاری» در شکل xeylê
 به کار می روند:

yak kamê beram harf bezu (کمی برای من صحبت کن!)
 از مبهمات مربوط به زمان نیز «وقتی» در شکل yak vaxte دیده می شود:
 yak vaxtê u-r dēya biyum (وقتی او را دیده بودم).
 از مبهمات مربوط به مکان نیز «جایی» در شکل yek jayê بکار می رود:
 u-r de yak jayê qeyem kerdeyen (او را در جایی مخفی کرده اند).
 مبهم تعمیمی «همه» در همان شکل hama و مبهم انکاری «هیچکس» در شکل hički و
 «هیچ کدام» در شکل hiš kodum دیده می شود.

اعداد

اعداد اصلی در گویش سبزوار در اشکال: yak, do(di), se, čâr, pan(j), šiš, haf(t), haš(t),
 noh, dah, yâzda(h), dvâzda(h),... pu(n) za(h), šu(n) za(h), hifda(h),
 hiĵda(h),... bist,.. čel, pinjâ(h), heftâd, nevad, sad...

به کار می روند. اعداد ترتیبی در این گویش دستخوش دگرگونی آوایی ویژه ای نیستند.

فعل

در گویش سبزوار دگرگونیهای آوایی در ریشهٔ افعال بسیار زیاد است که ذکر همهٔ آنها

حتی در حوصله چند مقاله نیز نمی گنجد. در اینجا فقط به ذکر شناسه‌ها در زمانهای مختلف افعال بسنده می شود:
گذشته: گونه مطلق ماضی: om, i..., ..., em, ..., e..., ..., en... و غالباً يك «به» در اول فعل اضافه می شود. مثال:

šnoftom	شَنفتم
šnofti	شَنفتی
šnoft	شَنفت
šnoftem	شَنفتیم
šnofte	شَنفتید
šnoften	

bedâyóm	دادم	bexeriyom	خریدم
bedâyí	دادی	bexeriyi	خریدی
bedád	داد	bexeriyá	خرید
dádēm	دادیم	bexeriyem	خریدیم
dáde (n)	دادید	bexeriyē	خریدید
bedâýen	دادند	bexeriyen	خریدند

گونه نقلی ماضی: é-yom, ..., é-yi, ..., á..., ..., é-yem, ..., é-ye, ..., é-yen, ... مثال:

bedâyéyom	داده‌ام	bexeriyéyom	خریده‌ام
bedâyéyi	داده‌ای	bexeriyéyi	خریده‌ای
bedâyá	داده است	bexeriyá	خریده است
bedâyéyem	داده‌ایم	bexeriyéyem	خریده‌ایم
bedâyéye	داده‌اید	bexeriyéye	خریده‌اید
bedâyéyen	داده‌اند	bexeriyéyen	خریده‌اند

گونه مقدم ماضی: a-biyom, ..., a-biye, ..., a-biyem, ..., a-bi, ..., a-biyi, ..., a-biyom مثال:

diya biyom	دیده بودم
------------	-----------

